

DEZAGRARYZACJA PRODUKCYJNO-EKONOMICZNA GOSPODARSTW ROLNYCH W POLSCE – PRÓBA POMIARU ZJAWISKA

Tomasz Wojewodziec

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

Abstrakt. Do prowadzenia skutecznej polityki rozwoju obszarów wiejskich niezbędne są pomiar i ocena procesów zachodzących w gospodarstwach rolnych. W opracowaniu przedstawiono próbę oceny zaawansowania (natężenia) procesu dezagraryzacji w ujęciu produkcyjno-ekonomicznym na poziomie subregionalnym (lokalnym). W konstrukcji syntetycznego wskaźnika dezagraryzacji wykorzystano trzy zmienne objaśniające: odsetek gospodarstw domowych z właścicielem gospodarstwa rolnego, które nie czerpią dochodów z działalności rolniczej, udział gruntów w złej kulturze rolnej w powierzchni użytków rolnych w gospodarstwach oraz obsadę zwierząt. Przeprowadzone obliczenia potwierdziły większe zaawansowanie zjawiska dezagraryzacji na obszarach o rozdrobionej strukturze agrarnej. Do jednostek o największym natężeniu dezagraryzacji produkcyjno-ekonomicznej należą podregiony: częstochowski, sosnowiecki, kielecki, oświęcimski, bielski oraz rzeszowski.

Słowa kluczowe: dezagraryzacja, struktura agrarna, gospodarstwo rolne, działalność rolnicza

WPROWADZENIE

Uprzemysłowienie kraju po II wojnie światowej, a następnie wdrażanie koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju wsi, sprzyjały podejmowaniu przez rolników aktywności zarobkowej poza gospodarstwem rolnym, co w wielu przypadkach prowadziło do zahamowania rozwoju gospodarstwa rolnego lub nawet marginalizacji produkcji rolnej. Na obszarach o złej jakości ziemi i małym potencjale ekonomicznym, dotkniętych du-

zym bezrobociem, ekstensyfikacja, a następnie porzucenie ziemi są następstwem m.in. migracji zarobkowych. Sygnalizowane procesy prowadzą do zmniejszenia znaczenia rolnictwa i dochodów z działalności rolniczej w budżetach domowych mieszkańców obszarów wiejskich, a także mają istotny wpływ na kształtowanie przestrzeni (ugory, odłogi, niekontrolowane zakrzaczenia, nieużytki). Głównym celem opracowania jest zaproponowanie syntetycznej metody oceny nasilenia zjawiska dezagrarnizacji produkcyjno-dochodowej gospodarstw rolnych oraz wskazanie regionów najbardziej zagrożonych tym procesem.

UWAGI METODYCZNE

Dezagrarnizacja, czyli odrolniczenie, jak wskazuje Zegar [2012], jest nieodłącznym elementem procesów cywilizacyjnych. Polega na spadku udziału rolnictwa w systemie wiejskim. Proces dezagrarnizacji nie jest zjawiskiem nowym. Zdaniem Halamskiej [2011], obserwuje się go w Europie Środkowej od początku XX wieku, kiedy to społeczeństwa zaczęły powoli tracić rolniczy charakter. W Polsce proces ten uległ intensyfikacji po 1990 roku. Ze względu na wieloaspektowość zjawiska dezagrarnizacji jego pomiar i ocena przysparzają wielu trudności. Na ogół stosuje się w tym celu wskaźniki makroekonomiczne, jak dynamika udziału rolnictwa w PKB i skala zatrudnienia w rolnictwie. Przychylić się należy do twierdzenia Musiała [2007, s. 50], iż dezagrarnizacja ma swoją skalę, natężenie i dynamikę.

Podjęte badania stanowią próbę oceny natężenia procesów dezagrarnizacji na poziomie subregionu¹. Przeprowadzona analiza ma charakter statyczny, ze względu na możliwość pozyskania danych liczbowych. Główną bazę obliczeniową stanowiły wyniki Powszechnego Spisu Rolnego z 2010 roku publikowane w układzie podregionami przez Bank Danych Lokalnych GUS [BDL, www.stat.gov.pl]. Ze względu na specyfikę dużych aglomeracji miejskich, z analizy wyłączono podregiony: miasto Łódź (nr 16), miasto Warszawa (28), miasto Kraków (21), katowicki (48), miasto Poznań (62), miasto Szczecin (65), miasto Wrocław (5), trójmiejski (43).

Prowadzone analizy pozwoliły na weryfikację następującej hipotezy badawczej: Największe natężenie procesów dezagrarnizacji produkcyjno-ekonomicznej gospodarstw rolnych występuje na obszarach o rozdrobnionej strukturze agrarnej.

Dla weryfikacji postawionej hipotezy oraz realizacji celu niezbędne było dokonanie syntetycznej oceny zaawansowania procesu dezagrarnizacji. Studia literatury przedmiotu oraz dostępnych danych statystycznych pozwoliły na wybór cech, które najlepiej odzwierciedlają badane zjawisko. W konstrukcji wskaźnika syntetycznej oceny natężenia dezagrarnizacji produkcyjno-ekonomicznej wykorzystano następujące zmienne opisowe:

- odsetek gospodarstw domowych z właścicielem gospodarstwa rolnego, które nie czerpią dochodów z działalności rolniczej (%),
- udział gruntów w zleż kulturze rolnej w powierzchni użytków rolnych w gospodarstwach (%),
- obsada zwierząt gospodarskich (SD/100 ha UR).

¹ Opracowanie sfinansowane ze środków Wydziału Rolniczo-Ekonomicznego Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie w ramach zadania DS-3103

Dwie pierwsze cechy mają charakter stymulant (S), co oznacza, że ich wysoka wartość świadczy o zaawansowaniu zjawiska dezagraryzacji. Trzecia cecha jest destymulantą (D). Dobór cech zawsze wiąże się z pewnymi kontrowersjami. Największe wątpliwości może budzić wybór „obsady inwentarza” jako zmiennej opisującej dezagraryzację. Za jej wyborem przemawia jednak fakt, iż – jak wynika z prowadzonych badań – ograniczanie, a następnie rezygnacja z produkcji zwierzęcej w gospodarstwach o niewielkich zasobach ziemi jest bardzo często etapem pośrednim ich likwidacji [Wojewodzic 2010].

Do konstrukcji syntetycznej miary dezagraryzacji obszaru wykorzystano metodę unitaryzacji zerowanej [Kukuła 2000], której pierwszym etapem jest znormalizowanie przyjętych zmiennych objaśniających za pomocą odpowiednich formuł matematycznych:

$$Z_{ij} = \frac{\max x_{ij} - x_{ij}}{\max x_{ij} - \min x_{ij}} \quad (D) \qquad Z_{ij} = \frac{x_{ij} - \min x_{ij}}{\max x_{ij} - \min x_{ij}} \quad (S)$$

Tak otrzymane zmienne Z_{ij} przyjmują wartości z przedziału $[0,1]$, z tym, że „1” otrzymuje obiekt o największym zaawansowaniu zjawiska dezagraryzacji z punktu widzenia danej cechy, a „0” – obiekt, w którym dezagraryzacja jest najmniej widoczna. Znormalizowanie wartości cech diagnostycznych umożliwiło obliczenie syntetycznego wskaźnika dezagraryzacji (DezAgr) jako średniej arytmetycznej znormalizowanych cech. Uzyskana ocena ma charakter względny i zawiera się w przedziale $(0,1)$. Wyższa wartość wskaźnika syntetycznego świadczy o wyższym zaawansowaniu zjawiska dezagraryzacji.

Do weryfikacji hipotezy H_1 posłużono się współczynnikiem korelacji liniowej Pearsona oceniając zależność pomiędzy oceną natężenia dezagraryzacji, a średnią wielkością gospodarstw na danym obszarze oraz udziałem gospodarstw w różnych klasach wielkości. W prezentacji graficznej zróżnicowania podregionów wykorzystano podział na grupy kwartylowe, koncentrując się na grupach skrajnych.

DEZAGRARYZACJA

Procesy transformacji, zachodzące w szeroko rozumianej gospodarce Polski, w tym również w rolnictwie, należy uznać za typowe dla krajów rozwijających się, gdzie wraz z rozwojem gospodarki zmniejsza się znaczenie rolnictwa. Przebieg zmian ma jednak różne tempo w poszczególnych regionach, a same zmiany mogą sprzyjać procesom rozwoju rolnictwa na danym obszarze lub mogą być w tym zakresie postrzegane negatywnie. Za zmiany negatywne należy uznać:

- w sferze gospodarczej: ograniczanie skali produkcji rolnej, ekstensyfikację organizacji produkcji, wzrost liczby gospodarstw bezinwentarzowych, uwalnianie z rolnictwa zasobów, które nie znajdują alternatywnego zastosowania poza rolnictwem (m.in. odłogowanie, ugorowanie i porzucanie ziemi, ograniczanie zatrudnienia, wzrost bezrobocia na wsi), pogarszanie się relacji dochodowych pomiędzy mieszkańcami wsi i miast (dysparytet dochodowy), kurczenie się popytu na środki do produkcji rolnej,

- w sferze społeczno-kulturowej: zawężanie grupy osób związanych z rolnictwem, zamieranie etosu rolnika, zanik tradycji pomocy sąsiedzkiej, zanikanie obrzędów i zwyczajów związanych z rolnictwem, spadek liczby i aktywności organizacji wiejskich związanych z rolnictwem, zmniejszenie potencjału wsi w skutek ruchów migracyjnych ludności i depopulacji wsi,
- w zakresie ekologii i kształtowania krajobrazu: wzrost powierzchni poddanych naturalnej, nieplanowanej sukcesji, pogorszenie estetyki krajobrazu w przypadku opanowania terenu przez chwasty oraz małowartościowe samoistne zakrzaczenia i zadrzewienia, często stanowiące źródło ekspansji na sąsiednie pola uprawne, a nawet zagrożenie pożarowe [Musiał 2007].

W skrajnych przypadkach proces dezagraryzacji może prowadzić do pauperyzacji i patologizacji wsi.

Proces dezagraryzacji może być również postrzegany pozytywnie. Aby tak jednak było musi przebiegać w sposób planowy, w tempie dostosowanym do przeobrażeń społeczno-gospodarczych zachodzących w otoczeniu rolnictwa. Pozytywnej ocenie procesu dezagraryzacji sprzyjają m.in.:

- szybki rozwój gospodarczy regionu pozwalający na bieżącą absorpcję zasobów siły roboczej uwalnianej z rolnictwa,
- wzrost wartości PKB wytwarzanego w rolnictwie z jednoczesnym zmniejszaniem się udziału rolnictwa w wytwarzaniu PKB kraju,
- wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich, sprzyjający procesom dywersyfikacji źródeł dochodów rodzin rolniczych,
- wspieranie procesu scalania gruntów, koncentracji ziemi rolniczej dobrej jakości lub planowych zalesień gruntów złej jakości,
- wspieranie produkcji ekologicznej,
- ekstensyfikacja produkcji z intensyfikacją organizacji rolnictwa.

Następstwa procesu dezagraryzacji i ich ocena są uzależnione w dużym zakresie od potencjału społeczno-ekonomicznego i środowiskowego poszczególnych regionów oraz mierzonej przez długi okres skuteczności polityki społeczno-gospodarczej państwa.

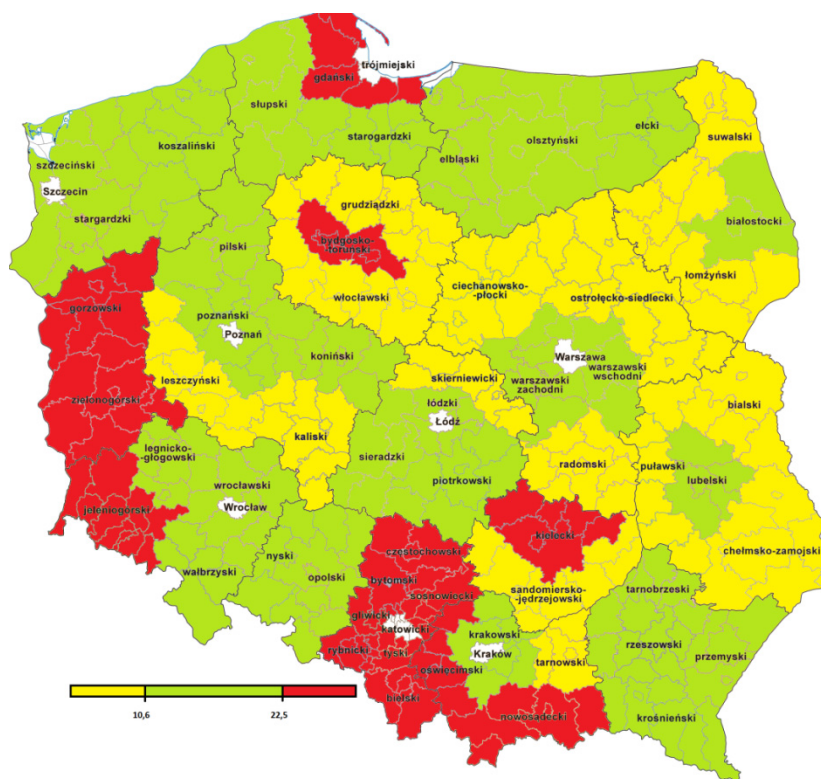
Zjawisko dezagraryzacji jest implikowane czynnikami ekonomicznymi mającymi w głównej mierze charakter egzogeny w stosunku do gospodarstwa rolnego. Jego następstwa są natomiast odczuwalne w kontekstach: gospodarczym, społecznym, kulturowym i ekologicznym, dotycząc zarówno rodzin rolniczych, lokalnych społeczności, jak i całych społeczeństw. Szeroki zasięg następstw dezagraryzacji stawia decydentów przed koniecznością monitorowania tego zjawiska i podejmowania działań wyprzedzających, co niestety nie zawsze ma miejsce. Jak wskazuje Musiał [2007, s. 63], „dezagraryzacja ma charakter przemian o charakterze ogólnoświatowym i historycznym, a pole ingerencji państwa ogranicza się do zmniejszenia i odroczenia w czasie jej negatywnych następstw, zwłaszcza społecznych i ekologicznych”.

WYBRANE INDYKATORY DEZAGRARYZACJI PRODUKCYJNO-EKONOMICZNEJ

Posiadanie gospodarstwa rolnego przez wieki wiązało się z produkcją, która zapewniała wyżywienie rodzinie rolniczej, a często również dochodów poprawiających status

materialny tworzących ją osób. Przemiany społeczno-gospodarcze ostatnich dekad przyczyniły się do sytuacji, gdy 17,2% gospodarstw domowych właścicieli gospodarstw rolniczych w Polsce deklaruje brak dochodów z rolnictwa. Są to głównie gospodarstwa, które zaniechały działalności rolniczej.

Polska gospodarka, pomimo postępującej dezagraryzacji, w dalszym ciągu charakteryzuje się dużym znaczeniem rolnictwa w zakresie zatrudnienia i dostarczania dochodów ludności wiejskiej [Karwat-Woźniak 2013]. Analiza przeprowadzona w układzie podregionami wykazała duże zróżnicowanie kraju pod względem udziału gospodarstw bez dochodów z działalności rolniczej ($W_z = 48,7\%$). Relatywnie rzadko z dochodów rolniczych rezygnują właściciele gospodarstw zlokalizowanych w podregionach centralnej i wschodniej Polski (rys. 1). Najmniejszy udział gospodarstw bez dochodów z działalności rolniczej występuje w podregionach: ciechanowsko-płockim (5,9%), chełmsko-zamojskim (6,5%) oraz ostrołęcko-siedleckim (7,5%).

Rys. 1. Gospodarstwa domowe z właścicielem gospodarstwa rolnego, które nie czerpały dochodów z działalności rolniczej w 2010 roku (%)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS [www.stat.gov.pl].

Fig. 1. Households with a farm owner that did not earn incomes from agricultural activities in 2010 (%)

Source: own calculations based on data provided by the Bank of Local Data of the Chief Statistical Office in Warsaw [www.stat.gov.pl].

Uwarunkowania przyrodnicze oraz ekonomiczno-społeczne determinują wysoką wartość analizowanego wskaźnika w podregionach o rozdrobnionej strukturze agrarnej i złej jakości ziemi, gdzie brak podmiotów potencjalnie rozwojowych lub podmioty rozwijające się nie są w stanie wymusić na gospodarstwach rezygnujących z produkcji sprzedaży posiadanej ziemi. Mamy wówczas do czynienia z likwidacją niepełną gospodarstwa, co zwiększa udział gospodarstw domowych nie czerpiących dochodów z działalności rolniczej. Wśród podregionów o wysokim udziale gospodarstw bez dochodów z działalności rolniczej dominują jednostki z województw: śląskiego, małopolskiego i świętokrzyskiego (podregiony: sosnowiecki 46,2%, gliwicki 43,55, częstochowski 41,4%, kielecki 34,0%, bielski 33,6%, oświęcimski 33,4% oraz tyski 31,0%).

Motywy posiadania gospodarstwa, które nie dostarcza dochodów, mogą mieć charakter zarówno ekonomiczny (inwestycja, dostęp do tańszego systemu ubezpieczeń społecznych, wysokie koszty transakcyjne pozbycia się gospodarstwa), jak i sentymentalny.

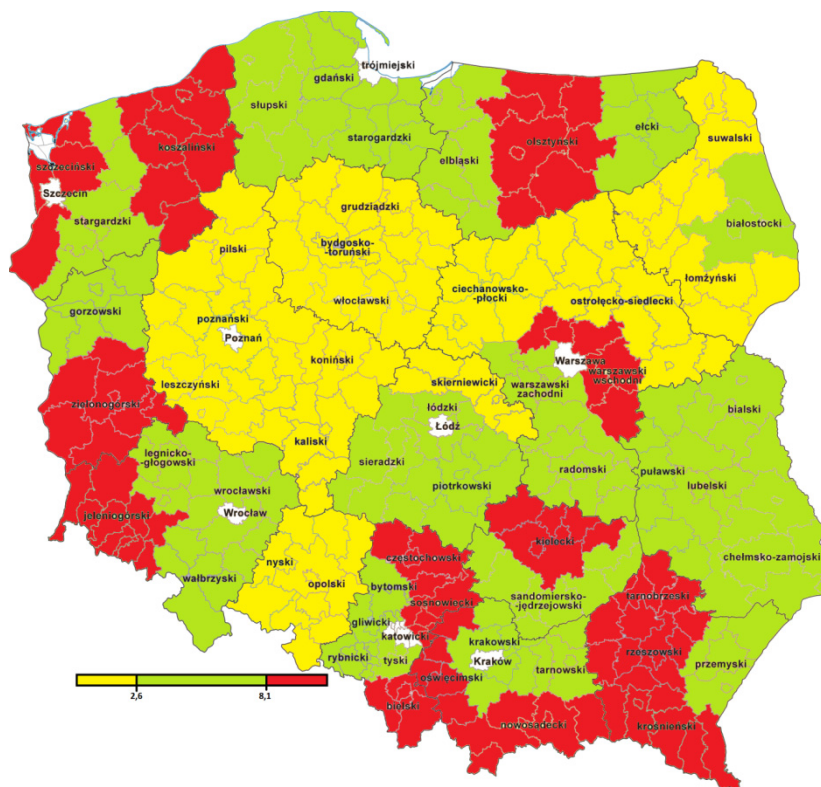
Proces rezygnacji właścicieli ziemi z prowadzenia działalności rolniczej może być uznany za pozytywny, jeżeli uwalniane zasoby znajdują zastosowanie w gospodarstwach o większym potencjale, co powinno sprzyjać poprawie efektywności ich wykorzystania. Bardzo często jednak, wraz ze wzrostem udziału gospodarstw bez dochodów z działalności rolniczej, wzrasta również udział gruntów o złej kulturze rolnej w strukturze użytków rolnych ($R = 0,58$). Świadczy to o marnowaniu znacznej części potencjału gospodarstw rezygnujących z działalności rolniczej.

Powierzchnia kraju jest bardzo mocno zróżnicowana pod względem udziału gruntów w złej kulturze rolnej ($W_z = 85,5\%$). Lepszym wykorzystaniem ziemi rolniczej charakteryzują się obszary: Wielkopolski, Kujaw oraz Śląska, Mazowsza i Podlasia (rys. 2). Najmniejszym udziałem gruntów w złej kulturze charakteryzują się podregiony: nyski (1,1%), leszczyński (1,2%) oraz kaliski (1,2%).

Ponad 1/5 użytków rolnych została wyłączona z użytkowania rolniczego w podregionach: częstochowskim (22,9%), rzeszowskim (22,2%) oraz sosnowieckim (20,1%). Ponadto wysokim udziałem gruntów w złej strukturze charakteryzowały się również inne podregiony Polski południowo-wschodniej: bielski (18,5%), kielecki (18,3%) oraz oświęcimski (18,1%). Na uwagę zasługuje również wysoka wartość omawianego wskaźnika w podregionie warszawskim wschodnim (18,0%), na co niewątpliwie miało wpływ oddziaływanie aglomeracji warszawskiej.

Wyłączenie użytków rolnych z działalności rolniczej zmniejsza lokalną bazę paszową, co z kolei może wpływać na ograniczenie skali produkcji zwierzęcej. Prowadzone badania [np. Wojewodzic 2010] wyraźnie wskazują, że ograniczenie pogłowia zwierząt może być elementem reorganizacji gospodarstw rolnych dążących do uproszczenia prowadzonej działalności i podjęcia specjalizacji w zakresie produkcji polowej. Dotyczy to jednak głównie gospodarstw o relatywnie większych zasobach ziemi i posiadających możliwości ekspansji w tym zakresie. W przypadku gospodarstw o mniejszej powierzchni, ograniczanie produkcji zwierzęcej ma na ogół charakter ograniczania działalności pracochłonnych i może być postrzegane jako etap wycofywania się z działalności rolniczej, a tym samym przejaw dezagraryzacji.

Przeprowadzona analiza potwierdziła występowanie obszarów o relatywnie niskiej obsadzie zwierząt w zachodniej części kraju (rys. 3), gdzie przeważają tendencje do specjalizacji w produkcji polowej oraz w niektórych podregionach Polski południowo-wschodniej, gdzie wzrasta znaczenie procesów wycofywania z działalności rolniczej

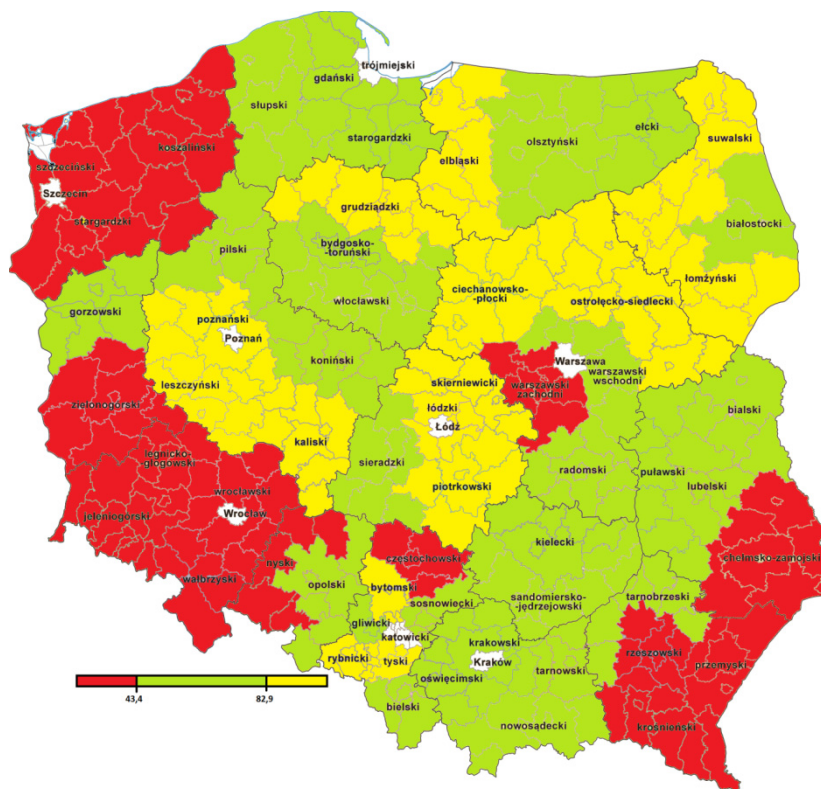
Rys. 2. Grunty w złej kulturze rolnej w powierzchni użytków rolnych w gospodarstwach w 2010 roku (%)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS [www.stat.gov.pl].

Fig. 2. Share of land in a poor agricultural condition in a total area of arable land of farms in 2010 (%)

Source: own calculations based on data provided by the Bank of Local Data of the Chief Statistical Office in Warsaw [www.stat.gov.pl].

w gospodarstwach o mniejszej powierzchni. Liderami w zakresie produkcji zwierzęcej są rolnicy z podregionu leszczyńskiego, gdzie obsada zwierząt w 2010 roku wyniosła 172,9 SD/100 ha UR. Wysokie wartości tego wskaźnika odnotowano również m.in. w podregionach: poznańskim (126,6), kaliskim (124,5) oraz tyskim (114,9). Procesy prywatyzacji zasobów państwowych doprowadziły do likwidacji większości stad zwierząt, a potencjał produkcji zwierzęcej nie został, jak dotąd, odbudowany. Najmniejszą wartością wskaźnika obsady zwierząt charakteryzują się podregiony, w których na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku znaczącą rolę odgrywały tzw. PGR-y (jeleńogórski 21,4 SD/100 ha UR, koszaliński 24,0 SD/100 ha UR, legnicko-głogowski 26,4 SD/100 UR).

Rys. 3. Obsada zwierząt w gospodarstwach rolnych (SD/100 ha UR)

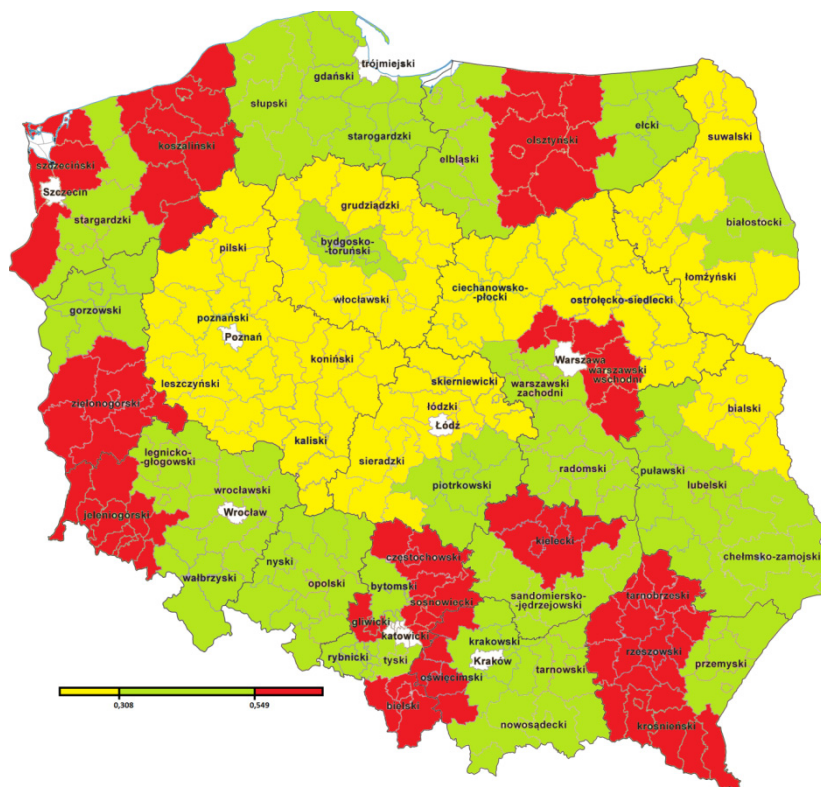
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS [www.stat.gov.pl].

Fig. 3. Livestock stocking density on farms (SD/100 ha of AL)

Source: own calculations based on data provided by the Bank of Local Data of the Chief Statistical Office in Warsaw [www.stat.gov.pl].

SKALA DEZAGRARYZACJI

Przyjęte założenia metodyczne pozwoliły na ocenę i delimitację podregionów pod względem dezagraryzacji gospodarstw rolnych na ich terenie. Wskaźnik DezAgr wykazał duże zróżnicowanie ($Wz = 41,7\%$), a uzyskiwane oceny syntetyczne zawierały się w przedziale 0,030-0,922. Podregiony, w których zjawisko dezagraryzacji jest bardzo słabo dostrzegalne, to jednostki zlokalizowane głównie w: Wielkopolsce, regionie łódzkim oraz na Kujawach, Mazowszu i Podlasiu (rys. 4). Najniższą wartość wskaźnika DezAgr stwierdzono w podregionach: leszczyńskim (0,030), kaliskim (0,136) oraz ciechanowsko-łódzkim (0,142).

Rys. 4. Syntetyczna ocena skali dezagraryzacji produkcyjno-ekonomicznej gospodarstw rolnych w 2010 roku

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS [www.stat.gov.pl].

Fig. 4. The synthetic evaluation of the scale of the production and economic disagrization of farms in 2010

Source: own calculations based on data provided by the Bank of Local Data of the Chief Statistical Office in Warsaw [www.stat.gov.pl].

Wśród jednostek terytorialnych w największym stopniu dotkniętych zjawiskiem dezagraryzacji dominują jednostki przestrzenne południowo-wschodniej Polski, jak podregiony: częstochowski (0,922), sosnowiecki (0,870), kielecki (0,768), oświęcimski (0,767), bielski (0,716) oraz rzeszowski (0,691). Dopiero na siódmym miejscu w tej klasyfikacji znalazł się podregion warszawski-wschodni (0,648).

Wskaźnik dezagraryzacji nie wykazuje istotnych zależności korelacyjnych ze średnią powierzchnią gospodarstwa w podregionie ($R = -0,27$) ani z średnią powierzchnią UR w gospodarstwie ($R = -0,28$). Stwierdzono natomiast istotną zależność pomiędzy wskaźnikiem dezagraryzacji a udziałem w strukturze obszarowej gospodarstw w poszczególnych klasach obszarowych. Zależność ta wyniosła odpowiednio:

- dla udziału gospodarstw o powierzchni do 1 ha użytków rolnych $R = 0,63$;
- dla udziału gospodarstw o powierzchni 1-5 ha użytków rolnych $R = 0,34$;
- dla udziału gospodarstw o powierzchni 5-10 ha użytków rolnych $R = -0,63$;

- dla udziału gospodarstw o powierzchni 10-15 ha użytków rolnych $R = -0,73$;
- dla udziału gospodarstw o powierzchni >15 ha użytków rolnych $R = -0,48$.

Prezentowane wielkości wyraźnie wskazują na to, że wraz ze wzrostem udziału w strukturze obszarowej gospodarstw drobnych (<5 ha UR) dezagrariacja nasila się, a wraz ze wzrostem udziału gospodarstw relatywnie większych w strukturze obszarowej – przebiega na mniejszą skalę.

PODSUMOWANIE

Dezagrariacja jest zjawiskiem złożonym. Obserwacja i ocena zmian zachodzących równocześnie na wielu płaszczyznach m.in.: ekonomicznej, społecznej i ekologicznej przysparza wiele trudności. Do najważniejszych należy zaliczyć brak porównywalnych w ujęciu dynamicznym danych źródłowych opisujących obserwowane procesy. Dlatego też zaprezentowane wyniki badań mają charakter statyczny i zostały ograniczone do oceny wybranych aspektów produkcyjno-ekonomicznych. Ocenie poddano natężenie dezagrariacji (stan), a nie jej tempo. Proponowana metoda stanowi wstępną propozycję operacjonalizacji pomiaru natężenia (zaawansowania) zjawiska dezagrariacji na poziomie subregionalnym (i lokalnym). Prace w tym zakresie wymagają kontynuacji.

Badania wykazały większe zaawansowanie zjawiska dezagrariacji na obszarach o rozdrobionej strukturze agrarnej. Większy udział gospodarstw drobnych (< 5 ha UR) w strukturze obszarowej gospodarstw sprzyja procesom dezagrariacji. Potwierdzają to obserwowane zależności korelacyjne, co pozwala potwierdzić postawioną przed badaniami hipotezę badawczą. Do jednostek terytorialnych o największym natężeniu zjawiska dezagrariacji należą podregiony Polski południowo-wschodniej, tj. częstochowski, sosnowiecki, kielecki, oświęcimski, bielski oraz rzeszowski.

Kompleksowe podejście do rozwoju obszarów wiejskich wymaga nie tylko skutecznej polityki rolnej, lecz także długofalowej polityki gospodarczej, społecznej i ekologicznej. Polityka państwa powinna uwzględniać działania łagodzące negatywne skutki procesu dezagrariacji. Aby projektowane rozwiązania mogły być skuteczne już dziś, istnieje potrzeba monitoringu oraz pomiaru natężenia i tempa „odrolniczenia” wsi i gospodarstw rolnych.

LITERATURA

- Bank Danych Lokalnych GUS. 2014. www.stat.gov.pl [dostęp: 13.02.2014].
- Halamska M., 2011. Transformacja wsi 1989-2009: zmienny rytm modernizacji. *Stud. Reg. Lok.* 2(44), 5-25.
- Karwat-Woźniak B., 2013. Zmiany w społeczno-ekonomicznych uwarunkowaniach rozwojowych rolnictwa. *J. Agribus. Rural Dev.* 2 (28), 121-131.
- Kukuła K., 2000. *Metoda unitaryzacji zerowanej*. PWN, Warszawa.
- Musiał W., 2007. Wiejskie obszary górskie Karpat Polskich w procesie przemian społeczno-gospodarczych. *Studia i Monografie 3*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Musiał W., 2007. Dezagrariacja polskiej wsi – problemy ekonomiczne, ekologiczne i społeczne. *Więś i Roln.* 3, 29-44.

- Wojewodziec T., 2010. Zjawiska schyłkowe w gospodarstwach osób fizycznych i prawnych na obszarze Karpat Polskich. W: Sytuacja ekonomiczna gospodarstw z terenów górskich i pogórskich. Seria Program Wieloletni 2005-2009. NR 185. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 53-76.
- Zegar J.S., 2012. Współczesne wyzwania rolnictwa. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.

PRODUCTION AND ECONOMIC DISAGRARIZATION OF FARMS IN POLAND – ATTEMPT AT MEASURING THE PHENOMENON

Summary. To implement an efficient policy of the development of rural areas it is necessary to measure and evaluate processes occurring on farms. The paper is an attempt at evaluating the advancement (intensity) of the disagrarization process from a production and economic perspective at a sub-regional (local) level. Constructing a synthetic disagrarization rate, three variables were employed explaining: a percentage rate of households with an owner of a farm that do not earn income from agricultural activities, the share of land being in a poor agricultural condition in the area of arable land on farms and the livestock stocking density. Calculations made confirmed greater advancement of the phenomenon of disagrarization on the areas characterized by fragmented agrarian structure. The following sub-regions are characterised by the highest intensity of production and economic disagrarization: the Częstochowa, Sosnowiec, Kielce, Oświęcim, Bielsko-Biała and Rzeszów sub-regions.

Key words: disagrarization, agrarian structure, farm, agricultural activity

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 24.09.2014

Do cytowania – For citation: Wojewodziec T., 2014. Dezagraryzacja produkcyjno-ekonomiczna gospodarstw rolnych w Polsce – próba pomiaru zjawiska. J. Agribus. Rural Dev. 4(34), 213-223.